

Irena Kanišauskaitė, Loreta Mačianskaitė, Akvilė Rėklaitytė,
Dalia Satkauskytė, Nijolė Šervenikaitė, Aušra Šilanskienė, Saulius Žukas

IV

gimnazijos klasė

Literatūra

Vadovėlis, II dalis

TURINYS

4 skyrius. Žmogus prievartos pasaulyje

4.1. Kūryba prievartos aplinkoje	8
4.2. Iš Tomo Venclovos poezijos ir publicistikos	21
„Rašyti savaip“ (<i>ištrauka</i>)	21
„Esu dėkingas Orwellui“ (<i>ištrauka</i>)	23
„Odė miestui“	26
„Šeremetjevo, 1977“	27
„Instrukcija“	28
4.3. Ezopo kalba Marcelijaus Martinaičio „Kukučio baladėse“	32
„Nakvynė pas žemaitį Kukutį“	33
„Kaip Kukutis protą atgavo“	34
„Mano sugalvota pasaka pakartam Kukučiui palinksminti“	34
„Kukutis nori pamatyti tėvynę“	35
„Kukučio niekų dainelė“	36
4.4. Vertybių kaita Juozo Apučio novelėse	37
„Autorius ieško išeities“	38
„Šūvis po Marazyno ąžuolu“	39
4.5. Sauliaus Šaltenio ironija	44
„Amžinai žaliuojantis klevas“	44
4.6. Bitės Vilimaitės dėmesys detalėms	47
„Užpustytas traukinys“	47
„Kandžių sukapotas“	49
4.7. Jurgos Ivanauskaitės siurrealistinis pasaulis	51
Solveiga Daugirdaitė. „Jurga Ivanauskaitė: „Dalis manęs yra kiekviename personaže“ (<i>ištrauka</i>)	51
„Koncertas Nr. 1“	53
4.8. Rimanto Kmitos popromanas	58
Vaidotas Montrimas. „Romanas barzdotiems paaugliams, arba Babkės, regbis ir mergikė“ (<i>ištrauka</i>)	58
Eglė Milinavičiūtė. „Rimantas Kmita: su „Pietinia kronikas“ Šiaulius prisijaukinau iš naujo“ (<i>ištrauka</i>)	59
„Pietinia kronikas“ (<i>ištrauka</i>)	59

5 skyrius. Nuo utopijos iki distopijos

5.1. Tobulybė ir jos grimasos: utopija ir distopija	64
5.2. Utopija – tobula vieta, kurios nėra	70
Tomas Moras. „Utopija“ (<i>ištraukos</i>)	70
Gabija Grušaitė. „Grybo sapnas“ (<i>ištraukos</i>)	75
Marius Ivaškevičius. „Madagaskaras“ (<i>ištraukos</i>)	85
5.3. Pasaulio „tobulinimo“ projektai istorijoje	94
Česlovas Milošas. „Pavergtas protas“ (<i>ištraukos</i>)	95
Vytautas Landsbergis. „Lūžis prie Baltijos“ (<i>ištrauka</i>)	101
5.4. Kai utopija tampa distopija	103
Giedrė Kazlauskaitė. „Daugiau niekada“	103
Oldas Haksliis. „Puikus naujas pasaulis“ (<i>ištraukos</i>)	105
Kadzuo Išiguras. „Neleisk man išeiti“ (<i>ištraukos</i>)	113
Džordžas Orvelas. „1984-ieji“ (<i>ištrauka</i>)	120
Simonas Bernotas. „451° Farenheito“	128

6 skyrius. Savas ir svetimas lietuvių kultūroje ir literatūroje

6.1. Kito vaidmuo kultūroje	132
6.2. Kitokie lietuviškame kaime	133
Marcelijus Martinaitis. „Žydelis Maušas ir kiti“ (<i>ištrauka</i>)	133
„Svetimi, bet savi“ (<i>ištrauka</i>)	134
„Jie buvo protingi“ (<i>ištrauka</i>)	136
„Kvailutės Onulės rauda“	138
„Severiutės rauda“	138
6.3. Svetimas gimtinėje	140
Alvydas Šlepikas. „Mano vardas – Marytė“ (<i>ištraukos</i>)	142
Grigorijus Kanovičiaus. „Neblėstančio liūdesio šviesa“	159
6.4. Virsmas kitu	165
Zita Čepaitė. „Lietuviški kištukai ir angliški lizdai“	165
Giedrė Kazlauskaitė. „Kirpykla“	168
Žodynėlis	170
Literatūros šaltinių sąrašas	173
Iliustracijų šaltinių sąrašas	174

5.1. TOBULYBĖ IR JOS GRIMASOS: UTOPIJA IR DISTOPIJA

4

5

6

Utopija

Žodis **utopija** šiuolaikinėje kalboje turi dvi reikšmes: pirmoji reikšmė „niekur“ (gr. *ou* – ne + *topos* – vieta, t. y. vieta, kurios nėra). Šis žodis savo daryba ir tarimu labai panašus į kitą graikiškos kilmės žodį **eutopija** (gr. *eu* – gera), reiškiantį „tobulą vietą“. Kadangi abu žodžiai pirmiausia pradėti vartoti anglakalbėje kultūroje, o angliškai jų tarimas identiškas, ilgainiui žodis „utopija“ įgavo abi minėtas reikšmes.

Utopijos sąvoką pirmasis pavartojo XVI a. anglų filosofas ir rašytojas Tomas Moras (*Thomas More*), knygoje „Utopija“ (1516) pavaizdavęs idealios valstybės modelį. Jo sukurta geriausios santvarkos vizija tapo utopijos, kaip literatūros žanro, ištakomis. Idealios valstybės vaizdinys kuriamas siekiant kontrastiškai pabrėžti esamos politinės ir visuomeninės sistemos ydingumą ir parodyti valstybės, kurioje gyvena laimingi žmonės, viziją. Utopijos, sukurtos pagal T. Moro literatūrinį tobulos valstybės paveikslą, vaizduoja dabarties alternatyvą – geidžiamą, idealizuotą ir nerealią. Šių kūrinių rašytojai įsivaizduojamos laimingos socialinės sanklodos paveikslą kuria kritiškai stebėdami savo valstybę, parodydami visuomenę, eliminavusią tai, kas kliudo harmoningam sambūviui. T. Moras Utopijos salą pavadinęs neegzistuojančia šaliimi iš tiesų iškėlė idėją apie teorinę tokios valstybės galimybę, kuri mąstytojų svarstoma iki šiol.

Utopiją derėtų skirti nuo utopinės vaizduotės, utopiškumo, kurio elementų galima matyti įvairių žanrų kūriniuose. Tobulo pasaulio vaizdiniai dažnai siejami su mitine pasaulėjauta, religine pasaulio kilmės ir raidos samprata. Tokie kūriniai idealizuoja praeitį, jie labiau siejami su eutopija – prarasta laimės vieta, kurios ilgimasi. Esminis skirtumas – utopijos žanro kūrinyje įtaigiai aprašoma tobula socialinė ir politinė santvarka, pagal jos pavyzdį trokštama keisti dabarties visuomenę, kamuojamą negerovių. O kūriniuose, kurių pavieniai fragmentai vaizduoja idealų sambūvį, siekiama įkvėpimo ir kritinio žvilgsnio į žmonijos kitimą.

Nors utopijos žanras susiformavo moderniais laikais, žmonijos polinkis vaizduoti tobulą pasaulį užfiksuotas jau seniausiuose tekstuose. Pavyzdžiui, Biblijoje, Pradžios knygoje, aprašomas Edeno sodas – žemiškasis rojus, tariamai egzistavęs laikų pradžioje, kai žmonės tiesiogiai – veidu į veidą – bendravo su Dievu, o žemė be papildomų žmogaus pastangų duodavo derlių, patenkindama visus žmonijos poreikius. Edeno sodo gyventojams nereikėjo bijoti nei laukinių gyvūnų, nei tarpusavio nesutarimų, nereikėjo dirbti, nieko valdyti, neegzistavo skausmas nei kančia, net mirtis.

Į Edeno sodą panašių utopinių vietų yra aprašyta ir antikiniuose tekstuose. Pavyzdžiui, III a. pr. Kr. graikų poetas Teokritas rašė apie idealizuotą piemenų gyvenimą legendiniame krašte – Arkadijoje. I a. pr. Kr. romėnų poetas Ovidijus veikale „Metamorfozės“ papasakojo mitą

„Aukso amžius“, freskų ciklo „Keturi žmogaus amžiai“ detalė, dail. Pjetro da Kortona, 1637–1640 m.

apie keturis pirmųjų amžių, kurių seniausias ir tobuliausias buvęs aukso amžius. Tuo laiku žemėje viešpatavusi tiesa ir teisingumas, niekas nekariavęs, žemė pati užaugindavusi derlių, žmogus vien mėgavęsis gyvenimu.

Statūs grioviai tuomet nejuosė dar mūrų aukštųjų
Ir nei trimito tiesaus, nei rago riestojo vario
Niekas nematė, šalmų nei kardo: be kario pagalbos
Leido ramiai žmogus malonų poilsio laiką.

<...>

Amžiais pavasaris buvo tuomet, ir švelnūs zefyrai¹
Glostė maloniai gėles, išdygusias sėklai nekritus.
Žemė, arklų neliesta, javus brandindavo veikiai,
Ir nekartoti² laukai nusvirusiom varpom bolavo.
Upės nektaro vienur, kitur gi – pieno tekėjo,
Ir auksaspalvis medus lašėjo nuo ažuolo žalio.

Ovidijus, „Metamorfozės“, Pirma giesmė

¹ Zefyras – graikų vakarų vėjo dievas, laikytas apvaisinančiuoju vėju, pavasario pasiuntiniu.

² Antrą kartą neartį.

Pasibaigus aukso amžiui laikai vis gedo, sidabro, vario ir geležies amžiai buvo vis prastesni už ankstesnius, todėl „Metamorfozėse“ žmonės su ilgesiu svajoja apie mitinius aukso amžiaus laikus. Dar vienas tobulo krašto ir žemiškojo rojaus mitas – aukso šalis Eldoradas (isp. *el dorado* – paausutas), kurio Viduramžių ir Naujųjų laikų pasaulio tyrinėtojai bei keliautojai ieškojo Pietų Amerikoje.

Grėsmingoji utopijos pusė

Vis dėlto istorija atskleidė utopinio mąstymo grėsmingąsias puses. XX a. pasaulį sukrėtė didieji utopiniai visuomenės „pagerinimo“ projektai – komunizmas ir nacionalsocializmas. Sovietų Sąjunga, sekdamas vokiečių kilmės filosofų Karlo Markso (*Karl Marx*) ir Frydricho Engelso (*Friedrich Engels*) idėjomis, planavo sukurti kapitalistinei ekonominei sistemai priešingą komunistinę santvarką, kurioje įvairūs ištekliai būtų bendri visiems, o piliečiai pagal poreikį galėtų naudotis gėrybėmis iš bendro fondo. Marksistinės idėjos XIX a. antroje pusėje plito po Europą, brendo darbininkų klasės revoliucija, 1917 m. įvykusi Rusijoje. Įkūrus Sovietų Sąjungą (1922), paaiškėjo, kad komunistinei utopijai įgyvendinti vien revoliucijos neužtenka, todėl pakeliui į komunizmą, populiariai vadintą „šviesiu rytojumi“, buvo siekiama įtvirtinti socializmą. Ir socializmo, ir komunizmo pagrindinė idėja panaši – siekti privačios nuosavybės subendrinimo ir visuomenės narių lygybės, ypač turiniu pagrindu. Teoriškai šios idėjos gal ir gali atrodyti gražios, kilnios, ginančios silpniausiųjų teises ir interesus, tačiau tikrovėje jos buvo įgyvendintos

prievarta, trėmimais, kankinimais, žudymu, persekiojimais. Pasaulio patobulinimo užmojai tapo pragaištingi žmonijai.

XX a. trečiajame dešimtmetyje Vokietijoje iškilęs nacionalsocializmas (nacizmas) rėmėsi diktatoriaus Adolfo Hitlerio (*Adolf Hitler*) sukurta arijų rasės išskirtinumo teorija ir antisemitizmu. Galutiniu tikslu A. Hitleris laikė pasaulinę rasinę revoliuciją, o vienu svarbiausių nacizmo uždavinių – įvykdyti Holokaustą, t. y. pasaulį išvalyti nuo žydų tautybės žmonių, juos tiesiog išnaikinti. Pagal A. Hitlerio viziją toks pasaulio patobulinimas turėjo užtikrinti arijų nacijos viešpatavimą.

Istorinė patirtis rodo, kad tokie utopiniai pasaulio tobulinimo projektai neišvengiamai sukelia atvirkštinį efektą ir yra pasmerkti anksčiau ar vėliau žlugti.

Distopija

Atvirkščia utopija – tai antiutopija, arba **distopija** (gr. *dys* – blogas + *topos* – vieta). Sąvokos „distopija“, „distopiškas“ vartojamos kalbant apie išbalansuotą visuomenės gyvenimą, žmogaus pastangomis suardytą pasaulio tvarką (genocidai, totalitariniai režimai, pandemijos, klimato atšilimas, dirbtinio intelekto keliamos grėsmės žmonijai ir pan.). Literatūroje ir kine susiformavo distopijos žanras. Distopijomis vadinami fantastiniai kūriniai, vaizduojantys netolimos ateities visuomenę, iš pažiūros jau išsprendusią tam tikrus žmonijos rūpesčius. Kuriama iliuzija, kad viskas yra tobula, nors iš tiesų situacija pražūtinga. Distopijos paprastai atspindi šiuolaikines

Piteris Breigelis vyresnysis paveiksle „Kokeino šalis“ (1567) pavaizdavo Viduramžiais populiarią legendą apie varguolių rojų, aptekusį medumi, pienu, vynu, įvairiais skanėstais, kuriais kiekvienas galys nemokamai mėgautis į valias. Tapytojas komiškai pavaizdavo utopijos gyventojus – apsirijėlius ir tinginius, tarsi sakydamas, kad realiame pasaulyje utopija neįmanoma.

socialines ir politines realijas, parodo blogiausius scenarijus kaip įspėjimą žmonijai. Žanras išpopuliarėjo XX a. reaguojant į technologijų progresą, tironiškus politinius režimus, masinį žmonių naikinimą.

Ryškūs distopijos žanro pavyzdys – anglų rašytojo Oldo Hakslio (*Aldous Huxley*) romanas „Puikus naujas pasaulis“ (1932). O. Haksliis savo romane sukūrė tokią valstybės santvarką, kuri siekia visuomenės vienodumo ir pastovumo, todėl režimas žmones produkuoja klonų laboratorijose, ugdo žmonių prisitaikymą prie masės (bandos jausmą), skatina vadovautis hedonistiniais³ instinktais ir niekada neatidėti malonumo ateičiai, menkiausias įtampas slopinti somos tabletėmis, nesidomėti praeitimi, pasauliu už valstybės ribų. Šioje „patobulintoje“ visuomenėje skatinamas ir visais būdais palaikomas žmonių infantilumas⁴, hedonistiškumas, o individualumas, kritinis mąstymas yra smerkiami ir baudžiami.

Po Antrojo pasaulinio karo anglų žurnalistas Džordžas Orvelas parašė distopinį romaną „1984-iejį“, kritikuojantį tuo metu Rytų Europoje įsitvirtinusią socialistinę-komunistinę santvarką.

XXI a. distopijos žanras neprarado aktualumo, nes atliepia šiuolaikinės visuomenės kraštutines būsenas – individualizmą ir susvetimėjimą, atskleidžia dėl vartotojiškumo, globalizacijos, ekologinių ir geopolitinių katastrofų planetai ir žmonijai kylančias grėsmes. Pavyzdžiui, Louesa Lauri (*Lois Lowry*) knyga „Siuntėjas“ (1993) vaizduoja emocijų ir atsiminimų atsisakiusią visuomenę, nes tokie iracionalūs žmogaus gyvenimo elementai kaip atsiminimai ar geiduliai gali destabilizuoti tobulai

tvarkomą visuomenę; Piterio Veiro (*Peter Weir*) filme „Trumeno šou“ (1998) rodomas visuomenės gyvenimas, paverstas nesibaigiančiu reklaminiu realybės šou. Dar vienas pavyzdys – Spaiko Džonso (*Spike Jonze*) filmas „Ji“ (2013); jame kuriamas netolimos ateities vaizdas ir pasakojama apie žmogų, užmezgusį romantišką ryšį su Samanta – dirbtinio intelekto operacine sistema. Su joku tikru žmogumi bendraudamas pagrindinis veikėjas nejaučia tokio psichologinio komforto, kokį patiria kalbėdamasis, diskutuodamas, flirtuodamas, aiškindamasis santykius su dirbtinio intelekto įrankiu moterišku vardu.

Apskritai distopijos žanro kūriniai kalba apie žmogaus veiklos (technologijų proveržio, besaikio vartojimo ir malonumų siekio, diktatūrinių režimų ir kt.) padarinius, atskleidžia visuomenės degradavimo kryptis. Pagal tai distopiškus kūrinius galima skirstyti į atskiras rūšis: vieni vaizduoja globalaus atšilimo ar kitų ekologinių kataklizmų paveiktą pasaulį; kiti kuria valdžios arba technologinės pažangos suvienodintos visuomenės paveikslą. Galima sakyti, kad distopijos ne tik įvardija šiuolaikinės civilizacijos krizės požymius, bet ir perspėja apie visuomenei gresiančius pavojus.

Taigi, žvilgsnis į žmonių ir pasaulį gali būti viltingas arba grėsmingas. Jeigu kokiame nors meno kūrinyje į žmonių ir pasaulį žiūrima viltingai – tai utopija; jeigu grėsmingai, nujaučiant pavojų – tai distopija. Iš esmės utopija yra svajonė apie tobulą pasaulį. Tokios tobulybės viltis yra esminga siekiant pagerinti visuomenės gyvenimą, tačiau sykiu visi pasaulio tobulinimo projektai kelia papildomų klausimų: pavyzdžiui, ar tai, ką vieni mato kaip tobulą sprendimą, priimtina ir kitiems? Ar laisvė ir žmonių lygybė gali būti pasiekta diktatūra ir represijomis? Ar žmonės gali išvengti kančios ir gyventi mėgaudamiesi vien malonumais? Svarstyti šiais ir panašiais klausimais skatina menas.

Filmo „Trumeno šou“ kadras, rež. Piteris Veiras, 1998 m.

³ Hedonistinis – atitinkantis požiūrį, kad didžiausia vertybė ir gėris yra malonumas, jo siekimas.

⁴ Infantilūs – nebrandūs, vaikiškas; asmuo, brandžiam amžiuje turintis psichinių vaiko (infantilizmo) bruožų.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kokios dvi žodžio „utopija“ reikšmės?
2. Kas būdinga utopijai kaip literatūros žanrui?
3. Kuo utopiška seniausiuose žmonijos tekstuose vaizduojama gyvenimo idilė?
4. Kodėl XX a. pirmoje pusėje Europoje plitusi komunizmo ideologija laikytina utopiška?
5. Nusakykite žodžio „distopija“ reikšmę.
6. Apibūdinkite distopiją kaip literatūros žanrą.

APIBENDRINAME

1. Trumpai nusakykite, kas bendra utopijai ir distopijai ir kas skirtinga.
2. Ką distopijos žanro kūriniuose vaizduojamos grėsmės ir katastrofos atskleidžia apie žmonių ir pasaulį?

Rašome

Perskaitykite Alfonso Nykos-Niliūno eilėraščių „Eldorado“ ir parašykite interpretaciją. Vienas galimų interpretacijos aspektų – idealaus pasaulio ilgesys. Pasidomėkite poeto biografija ir pasvarstykite, ar šį eilėraščių galima perskaityti kaip autobiografinį.

Eldorado

Yra pasaulis nuostabus, kurio neranda niekas,
Nors turi jį savy, kankinasi dėl jo.
Dėl jo aš viską šioje žemėje paniekinau,
Norėdamas ten vieną valandą klajot.

Yra ten namas mėlynom langinėm vienišas;
Jame gyvena palikti vaikystėje žaislai.
Giliai vidudienio tyloj ten miega mano dienos
Ir mėlynkarčiai sutemų žirgai.

Ant stalo vazos pamirštų gėlių; paveiksle senas
Noe;
Blyškiame lange išpjaustyti balandžiai šalia jo.
Erdve pavasaris su paukščiais atplisnoja
Ir varpas žaidžia kaip berniukas ant vejų.

Tenai aš paimu ranka saulėleidį
Ir slėnio gluosnį su savim veduos;
Ir bokšto laikrodį ten vėl glaudžiu kaip lėlę,
Žadėdamas jų neapleisti niekada.

Tenai užkeiktas mano skambančių svajonių lobis,
Basa mergaitė, kas pavasarį atbėgdavus kieman.
Ten šimtmetis vėjas, rudens lapus pagrobęs,
Kaip ištikimas šuo pareinant laukia
Ir saugo juos, kad atiduotų man.

Tenai mane namų vaiduoklis, sterblėje
pasisodinęs, supa
(Jo veidu bliaukia ašarų lašai žali)
Ir saulės kraujo suteptom šešėlio lūpom
Maldauja vieno jo nebepalikti.

Ten aš, mažytis padaras, nubudęs rytą pakeliu
akis į aukštį:
Rasotos liepos maudosi dangaus saloj
Ir švilpia aušroje sušlapęs plunksnas paukštis,
Palaidotas vidudienio tyloj.

Aš taip norėčiau vėl kelius į ten surasti
(Nes senis vėjas nebepakelia rudens naštos)
Ir vestis su savim ištroškusias dienas,
Kaip piemenukas gyvulių bandas prie brastos,
Ir gerti džiaugsmą saulės prarastos.

Nemakščiai, 1941

Tiriame

1. Suraskite daugiau informacijos apie jau minėtus utopiškus tekstus (pvz., Edeno sodą, antikinį aukso amžių, Kokeino šalį, Eldoradą ir kt.), su jais susijusios vaizdinės medžiagos ir palyginkite, kaip skirtinguose literatūros tekstuose ir dailininkų paveiksluose kuriamas žmonijos tobulo laimės vaizdinys. Parenkite skaidrių pristatymą ir parašykite apibendrinamąją pastraipą tema „Kaip įsivaizduojama tobula žmonijos laimė?“.
2. Iš pateikto rekomendacinio sąrašo pasirinkite distopinę knygą ar filmą, savarankiškai perskaitykite ar peržiūrėkite ir parenkite skaidrių pristatymą tema „Distopiškumas knygoje / filme...“.

Distopiniai kūriniai (išleidimo metai)

1. Rėjus Bredberis (*Ray Bradbury*), „451° Farenheito“ (1953).
2. Viljamas Goldingas (*William Golding*), „Musių valdovas“ (1954).
3. Jevgenij Zamiatin, „Mes“ (1921).
4. Louesa Lauri, „Siuntėjas“ (1993).
5. Siuzana Kolins (*Suzanne Collins*), „Bado žaidynės“ (2008).
6. Veronika Rot (*Veronica Roth*), „Divergentė“ (2011).
7. Džeimsas Dašneris (*James Dashner*), „Bėgantysis labirintu“ (2009).
8. Marijus Gailius, „Oro“ (2018).
9. Dainius Vanagas, „Oderis“ (2021).

Rengdami pristatymą atkreipkite dėmesį į tokius aspektus:

1. Kur vyksta veiksmas?
2. Koks pasaulis vaizduojamas kūrinyje?
3. Kokios taisyklės galioja tame pasaulyje? Kas užtikrina jo tvarką?
4. Kaip jaučiasi pagrindiniai veikėjai tame pasaulyje? Kokie jų siekiai, troškimai, tikslai?
5. Kas pagrindiniams veikėjams trukdo pasiekti savo tikslą? Kodėl?
6. Kokia visuomenės daugumos nuostata dėl galiojančios pasaulio tvarkos?
7. Kas gresia žmonėms, maištaujantiems prieš kūrinyje vaizduojamą tvarką?
8. Kokios šiuolaikinės visuomenės tendencijos, ydos kritikuojamos?

4

5

6

4

5

6

Kadras iš filmo „Bado žaidynės. Strazdas giesmininkas“, II dalis, rež. Fransis Lorensas, 2015 m.

Diskutuojame

Perskaitykite filosofo Kęsto Kirtiklio esė „Individuali utopija“ (2022). Atkreipkite dėmesį, kuo individuali utopija skiriasi nuo klasikinės utopijos, orientuotos į visuomenę ar valstybę. Surenkite klasės diskusiją tema „Kokios utopijos įkvepia šiuolaikinį žmogų?“. Probleminius aspektus padės išryškinti po tekstu pateikti klausimai.

Individuali utopija

Paprastai manome, kad utopijos – tai gero, racionaliai sutvarkyto visuomeninio gyvenimo vizijos. Jos pasakoja apie protingai veikiančias šalis, kuriose visi gyventojai gyvena gerai, sveikai ir harmoningai, puikiai sugyvena tarpusavyje, užsiima prasmingomis veiklomis ir apskritai yra laimingi.

Ir dar. Dažniausiai apie utopijas nemanome nieko gero. Nes jos neveikia ir šiandien jas galima kurti nebent kaip humoristinius kūrinėlius, pašiepiančius nelinksmą nūdienę tikrovę. Nes jei utopija yra rimta ir ją bandoma rimtai įgyvendinti, tuomet neišvengsi kraujo ir lavonų. Štai ir mūsų platumose buvo bandyta vieną tokią įgyvendinti. Jos gražios svajonės kainavo daug skausmo ir jokios laimės, žinoma, niekam neatnešė.

Jei dėl visko kaltas būtų vien komunizmas, tą dar gal būtų galima ištvirti ir toliau svajoti. Betgi po jo atėjo postmodernizmas⁵, paskelbęs, kad didieji pasakojimai⁶ atgyveno ir kiekvienas, tapantis pasaulio praeitį ir ateitį storais teptukais, yra mažų mažiausiai juokingas. <...>

Tiesa, yra tarsi nekaltų bandymų utopinę vaizduotę reanimuoti. Pamenate ne taip seniai vykusį „Idėjos Lietuvai“ konkursą? Jam sukurtos idėjos buvo paskelbtos gražiame renginyje dalyvaujant svarbiausiems šalies asmenims. Viena jų buvo absoliučiai utopiška: mokytojas – prestižinė profesija iki 2025-ųjų⁷ (kaip tai įvyks, nežino ir nežinojo niekas,

⁵ Postmodernizmas – kultūros periodas, pakeitęs modernizmą XX a. antroje pusėje. Jis išreiškia civilizacijos nuovargį, vertybinį abejingumą, nepasitikėjimą autoritetais ir visuotinėmis tiesomis, objektyvumu, pažanga (plačiau apie postmodernizmą – p. 80).

⁶ „Didieji pasakojimai“ (pranc. *grands récits*) – prancūzų filosofo, postmodernizmo teoretiko Žano Fransua Liotaro (*Jean-François Lyotard*, 1924–1998) terminas, nusakantis kokią nors visuotinai pripažįstamą tiesą.

⁷ 2018 m., minint Lietuvos valstybės šimtmetį, žiniasklaida ir valstybės vadovai paskelbė iniciatyvą „Idėja Lietuvai“, kad visuomenė siūlytų valstybės sėkmės receptus. Viena iš trijų finalinių idėjų buvo tokia: mokytojo profesija iki 2025-ųjų turi tapti prestižinė.

veikiausiai net patys kūrėjai). Kita – pernelyg buitishka: būstai jaunuoms šeimoms (ar kažkaip panašiai). O trečiosios, nepasitaręs su internetinėmis paieškos sistemomis, neprisimena niekas (išbandžiau su daugybe skirtingo amžiaus, lyties ir socialinės padėties respondentų). Aišku, jos nebuvo kurtos kaip utopinės vizijos, bet svajota, kad atliks utopijų funkcijas – kritikuos dabartį ir įkvėps ateičiai.

Nepavyko. Ne todėl, kad žmonės tamsūs, pikti ir nuo visko pavargę. Netgi priešingai, jie labai entuziastingai siekia utopinių tikslų. Kokių? Kolektyvinė utopija, apie kurią mąsto visi – nuo filosofijos istorikų iki valstybininkų, – tikrai beveik niekam neberūpi. Užtat visiems rūpi gyventi geriausią galimą gyvenimą, tapti geriausia savo paties versija! Ir tai yra pati tikriausia šiandienos utopija. Ji konstruojama racionaliai: gyvenimo būdo guru nubrėš jums kursą remdamiesi mokslais (ir pseudomokslais) – psichologija, medicina, biologija ir neurolingvistiniu programavimu. Ji kalba ne apie dalinę, bet apie esminę transformaciją – pasikeis ir jūsų kūnas, ir siela. Galiausiai tvirtinama, esą yra žmonių, kurie jau tapo „geriausiomis savo versijomis“ – galite žvelgti į juos kaip į kelrodžius ir idealus. (Beje, utopijų žanro klasikais Thomas More'as ir Tommaso Campanella savo idealias šalis buvo įkurdinę ne Rojuje, o Indijos vandenynė.)

Koks šios individualiosios utopijos turinys? Ogi maždaug toks: gyvenu mieste ir išlaikau tvirtą ryšį su gamta, visiškai atsiduodu mėgstamam darbui, bet labai daug atostogauju ir keliauju, esu socialinių tinklų žvaigždė ir daug laiko leidžiu su draugais (gyvai), gyvenu sveiką gyvenimą ir iki paryčių ošiu vakarėliuose, laikausi pozityvaus galvojimo ir turiu sąrašą naikintinų neigiamų dalykų, žinau, kad viskas priklauso tik nuo manęs paties ir kad dėl mano nesėkmių kalti toksiški aplinkiniai, esu rūpesčio savimi įsikūnijimas ir puoselėju harmoningus abipusius santykius, niekuo nesirūpinu ir esu atsakingas už visą pasaulį (su visu jame esančiu plastikumu), esu tikras, kad išvaizda nėra svarbiausia, ir trokštu būti seksualiai patrauklus, siekiu, kad visas gyvenimas turėtų kuo daugiau žaidybinių elementų ir esu brandus bei išmintingas.

Ir visiškai nesvarbu, kad utopinės geriausio savęs vizijos dalys nebūtinai dera tarpusavyje. Ir visiškai

kai nesvarbu, kad veikiausiai nepažįstate nė vieno žmogaus, kuris šiuos idealus būtų bent pakenčiamai įgyvendinęs. Ir visiškai nesvarbu, kad gerai pagalvoję pripažinsite, jog tokio „geriausio aš“ idealo neįmanoma pasiekti.

Svarbiausia, kad jis įkvepia!

1. Kokia mintimi autorius pradeda savo esė?
2. Suformuluokite antros pastraipos tezę.
3. Kaip ši tezė argumentuojama? Apie kokią utopiją, kurią bandyta įgyvendinti „mūsų platumose“, kalba autorius? Kodėl ji niekam neatnešė laimės?
4. Kokią iliuziją, anot autoriaus, sugriovė kultūroje įsitvirtinęs postmodernizmas? Paaiškinkite, kaip suprantate metaforą tapyti „pasaulio praeitį ir ateitį storais teptukais“.
5. Kokiais būdais, anot autoriaus, šiais laikais veikia utopinė vaizduotė?
6. Kuo naudinga utopinė vaizduotė?
7. Kokia utopinė idėja įkvepia šių laikų žmones?
8. Kuo remiasi individuali šiuolaikinio žmogaus utopija? Atsakykite pateikdami konkrečią citatą.
9. Kokia stilistinė priemonė pasitelkta apibūdinti šiuolaikinio žmogaus utopiją? Kaip tai išryškina autoriaus vertinimą, požiūrį?
10. Priešpaskutinėje pastraipoje stilistiškai tris kartus pakartojama „ir visiškai nesvarbu, kad...“. Kokie dalykai minimi kaip nesvarbūs? Ar jie tikrai, autoriaus nuomone, nesvarbūs? Atsakymą pagrįskite.
11. Kas, anot autoriaus, svarbiausia kalbant apie utopijas?
12. Kuo individuali utopija skiriasi nuo kolektyvinės?
13. Pamėginkite nusakyti savo individualią utopiją. Kas jums svarbu, kokia būtų jūsų geriausia savojo „aš“ versija? Kodėl būtent tokia?
14. Kaip manote, kodėl šiuolaikinio žmogaus įsivaizdavimas apie tai, ką reiškia būti tobulam, yra prieštaringas?

4

5

6